կօգնի նրան նիւթապէս և բարոյապէս, որովհետև կը տեսնի նրա մէջ իր կենսական պահանջին բաւականութիւն տուող մի հիմնարկութիւն։ Այն ժամանակ նա կը սկսի սիրել և իր մայրենի լեզուն էլ, որի օգնութեամբ նա սովորեց մի փեշակ։

Գուցէ ոչ մի ազգ այնքան քիչ հակումն չունի դէպի իդեալականը, դէպի պլատոնականը, որքան հայը։ Հայը ամեն բան գնահատում է օգուտի, շահի գնով։ Իր ազգը սիրելուց, իր մայրենի լեզու սովորելուց առաջ էլ հայը մտածում է, լաւ կշռում է՝ արդեօք շահ կայ ազգը սիրելուց, արդեօք օգուտ կայ հայ լինելուց, արդեօք շահ կայ մայրենի լեզու սովորելուց,—և ըստ այնմ վարվում է....

Ի՞նչ արած․ պէտք է օգուտ քաղել այդ հակումներից։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ Դ.ԶԼԱՐԻՑ

—

Յուլիսի 16

Ի լուր տեղեկացայ, որ Աստրախանի Թեմի մի քանի դպրոցների վարչութիւնքը, տարակուսանաց մէջ են ի մասին այն փողերի որ ես ըստացել էի ճանապարհի ծախսերի համար Թեմական տեսչի պաշտօնը վարելու ժամանակ։ Ի ցրումն ամենայն տեսակ տարակուսանաց և ի միամտութիւն դպրոցական վարչութեանց յայտնում եմ, որ ես ճանապարհածախսի ամբողջ գումարը 250 րուբլ, որը ըստացել էի ոչ թէ դպրոցական վարչութիւններից անմիջապէս, այլ Դզլարի հոգևոր կառավարութիւնից, ուր ուղարկված էին այդ գումարները իւրաքանչիւր դպրոցներից առանձնապէս, վերադարձուցի նոյն հոգևոր կառավարութեանը լրիւ, ի ստուգութիւն որոյ ունիմ և հետևեալ ապահովագիրը կառավարութեան նախանդամից ստացած․ «Ապահովագիր. 1881 ամի, ի 24-ն մարտի տուաւ այս ապահովագիր ի փոխանորդէ տեղւոյս և Նախանդամոյ Դզլարայ հայոց հոգևոր կառավարութեան Ադամ վարդապետէ Տէր Նիկողայոսեանց, նախկին վերատեսչի ուսումնարանաց Աստրախանայ Թեմին Աստուածատրոյ Կաճկաճեանց առ այն. զի ընկալաւ ի Նմանէ զերկուհարիւր յիսուն րուբլի, որ տուեալ էր նմա վասն ճանապարհածախուց ի դէպս շրջելոյ Նորա ի Թեմին առ ի առաքել զայս գումար վիճակաւոր առաջնորդի Թեմիս Տեառն Գէորգայ արք-եպիսկոպոսի»։ Որպէս հաստատ գիտեմ այդ գումարը ուղարկված է Աստրախանի Թեմի առաջնորդ Գէորգ եպիսկոպոս Վեհապետեանցին, որի մօտ և այժմ գտնվում է այդ գումարը։ Դպրոցական վարչութիւնքը թող դիմեն վիճակաւոր առաջնորդին, եթէ կամին յետ ստանալ իրանց դպրոցների պատկանեալ գումարը։

Ա. Կաճկաճեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Մեզ գրում են ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼԻՑ. «Հոգևոր դպրոցի տեսուչը հրաժարվում է իր պաշտօնից։ Ալէքսանդրապօլցիք խնդրում են նրան մնալ, բայց նա չէ համաձայնվում։ Այժմ նա Թիֆլիս է, այնտեղ էլ հեռագիր ուղարկեցին, խնդրելով որ դարձեալ ընդունի պաշտօնը։»

—

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼԻՑ մեզ գրում են. «Այստեղ խօսում են ամենախոնարհ խնդիրք ուղարկելու Թագաւոր կայսրին Նրա ողորմածութեան ուշքը Ալէքսանդրապօլի գաւառի գիւղացիների այժմեան անհող դրութեան վրա դարձնելու և շնորհ խնդրելու Նորին Մեծութիւնից գաղթելու նոր նուաճած երկիրները։»

—

ԹԻՖԼԻՍԻ ընկերութիւնը հայերէն գրքերի հրատարակութեան խնդրում է մեզ յայտնել որ դուրս եկաւ մամուլի տակից և ծախվում է Թիֆլիսի բոլոր գրավաճառների մօտ «Բօլինգօնի պատմութիւնը» թարգմանութիւն քահանայ Աղանեանցի։ Գինը 60 կօպէկ է։ Նոյնպէս դուրս եկաւ մամուլի տակից նոյն ընկերութեան հրատարակութեամբ Մոսկվայում տպված «Կամառ-Քաթիպայի բանաստեղծութեանց ժողովածուն» հեղինակի պատկերով։ Շուտով այդ գիրքը կը ստացվի Թիֆլիսում։ Գինը լինելու է 50 կօպէկ, իսկ փառակազմ 1 ր. 20 կօպէկ։

—

Պ. Ա. Թոխմախեանի դասախօսութիւնը «Թիւրքաց Հայաստանի մասին» որ տպվեցաւ «Մշակի» մէջ, այժմ հրատարակվեցաւ առանձին գրքոյկով պ. Ալէքսանդր Մելիք-Հայկազեանի ծախսով։ Գրքի գինը 30 կօպէկ է և ծախվում է պ. Զաքարիա Գրիգորեանի «Կովկասեան» գրավաճառանոցի մէջ և նոյնպէս «Մշակի» խմբագրութեան մէջ։ Բրօշիւրը բաղկացած է երկու մասից, որոնցից առաջինը կրում է «Հայրենիքի պահանջներ», իսկ երկրորդը «Հայ գիւղացի» վերնագիրը։

—

Նշանաւոր ռուս բանաստեղծ Լերմոնտովի մահվան քառասուն տարվայ տարեդարձի տօնելու ժամանակ Պիատիգորսկի ռուս հոգևորականութիւնը նախ հրաժարվեցաւ օրհնել բանաստեղծի կիսարձանը և եկեղեցում հոգեհանգիստ կատարել նրա յիշատակին, բայց ռուս եպիսկոպոսը հրամայեց քահանաներին թէ հոգեհանգիստ կատարել և թէ օրհնել Լերմոնտովի կիսարձանը։ Այժմ «Русскій Курьеръ» հաղորդում է որ ռուսաց սրբազան Սինօդը այդ գործը քննելուց յետոյ արդարացրեց Պիատիգորսկի քահանաներին, որ նրանք հրաժարվում էին եկեղեցական արարողութիւն կատարել բանաստեղծի յիշատակին։

—

Մեզ գրում են որ փօթի-Թիֆլիսեան երկաթուղու գծի Բէժաթուբան կայարանից դէպի փօթի վեց կայարանի տարածութեան վրա գիծը փչացել է սարսափելի հեղեղից և գնացքների երթևեկութիւնը այդ տեղի վրա առ այժմ դադարեցրած է, իսկ փօթիի մէջ գետեզերեայ տեղերը բաւական մեծ տարածութեան վրա ծածկվել են ջրով Րիօնի յորդանալու պատճառով։

—

Թիֆլիսում, յուլիսի 15—16-ին պատահած մեծ անձրևի և հեղեղի ժամանակ քանդվել են մի քանի հին տներ և նոյն հեղեղից խեղդվել են մի քանի մարդիկ։ Այսպիսի դէպքեր լսվում են և Անդրկովկասի ուրիշ տեղերից։

—

Էջմիածնի կանցլէր եպիսկոպոս Մանկունու լիազօր դեսպան Թիֆլիսում, վարդապետ Մամբրէն, որ առաջ բնակվում էր Սուրբ-Սարգիս եկեղեցուն կից անշուք սենեակների մէջ, Նորերումս, Աղափիրեանց Գրիգոր եպիսկոպոսի գնալուց յետոյ, տեղափոխվեցաւ առաջնորդարանի շքեղ սենեակները։ Ուրեմն պարոն Մամբրէն այսուհետև աւելի ևս հաստատվեցաւ Թիֆլիսի լիակատար առաջնորդ։

—

ՆՈՒԽՈՒՑ մեզ գրում են. «Քիշլիչայ լեռնային գետակը իր ուղղութիւնը փոխել է դէպի քաղաքի կենտրոնը։ Շահդաղում ևս սարսափելի մեծ ջրեր են գոյացել։ Բաւական է մէկ անձրևային հեղեղ և Քիշլիչայ, Ղուրուչայ և Կոճան գետակները յորդանալով և քաղաքի մօտ միանալով, կարող են միանգամայն Նուխին սրբել, տանել։ Անտարբեր նուխեցիների ուշադրութիւնը դարձնում ենք այս վտանգի վրա. կարող է յետոյ ուշ լինել։»

—

ՆՈՒԽՈՒՑ մեզ գրում են որ տէր Սիմէօն Տէր-Պօղոսեանը, բարկացած «Մշակի» թղթակցի վրա գիշեր ցերեկ Սողոմոնի գիրքը և Էֆիմէրգին է կարդում, որպէս զի այդ գրքերի գուշակութիւնների օգնութեամբ գտնի թէ ով է «Մշակի» Նուխու թղթակիցը և գտնելուց յետոյ նրա բերանը կապէ։

—

«Русскій Курьеръ» լրագրին Ս. Պետերբուրգից հեռագրում են որ դիտաւորութիւն կայ թոյլ տալ զինուորականներին ծառայութենից դուրս հագնել քաղաքական շորեր։

—

ԴԻԼԻՋԱՆԻՑ մեզ գրում են. «Մի հայ երիտասարդ քանի մի տարի է արդէն մօտակայ գիւղերից մինում պսակված է մի մալական աղջկայ հետ։ Այժմ կնոջից մի երեխայ է ծնվել։ Երիտասարդ հայրը դիմելով իր ծանօթ ռուս աստիճանաւորներին հարցրեց արդեօք պարտաւոր է երեխային մկրտել ռուս կրօնով. ռուս ծանօթները նրան բացատրեցին որ այդ նրա կամքից է կախված, քանի որ մալականները աղանդաւորներ են և չեն պատկանում տիրապետող ուղղափառ եկեղեցուն, ուրեմն երեխային որ ծնված է մալականուհուց կարելի է մկրտել և հայ-լուսաւորչական։ Օրէնքը ստիպում է ուղղափառ մկրտել միայն այն զաւակներին, որոնք ծնվում են ուղղափառ դաւանութեանը պատկանող հօրից կամ մօրից, իսկ երբ օրինակ, հայրը հայ է, իսկ մայրը մալականուհի, կամ այլ աղանդաւոր, որ չէ պատկանում պետական եկեղեցուն, օրէնքը չէ կարող ստիպել երեխային ուղղափառ մկրտել, այլ դա ծնողների կամքից է կախված, ինչպէս բողոքականների, կաթօլիկների և այլ դաւանութիւնների մէջ։ Այսպիսով հայը նոր հասկացաւ իր իրաւունքը և մկրտեց իր երեխային լուսաւորչական կրօնով։»

—

«Вѣстникъ Европы» ամսագրի յուլիսի տետրակը ամբողջութեամբ ուշադրութեան արժանի է։ Մանաւանդ նշանաւոր են այդ տետրակի մէջ երկու յօդուածներ. Русскіе раціоналисты (Ռուս ռացիօնալիստներ) և Ретроградная печать (Յետադէմ մամուլ)։ Առաջինը խօսում է ռուս աղանդների, մանաւանդ շտունդիստների մասին, երկրորդը՝ ռուս յետադէմ մամուլի մասին, մանաւանդ Կատկովի և Ակսակովի վնասակար գործունէութեան մասին։

—

ԴԶԼԱՐԻՑ մեզ գրում են հետևեալը. «Վիճակի առաջնորդ Գէորգ եպիսկոպոս Վեհապետեան եկել էր Դզլար, իբր թէ ռէվիզիա անելու այդ քաղաքի եկեղեցիների և դպրոցների մէջ, բայց խօսք, ապրելով մի ամսից աւելի այստեղ, նրա արած գործը եղաւ այն, որ հրաւէրներ վայելեց մի քանի աղաների մօտ, ճաշեց նրանց այգիներում իր տիրացուների հետ, ուրիշ ոչինչ։ Դպրոցի վարչութիւնը իր կօշիկները մաշից սրբազանի

գէ կրնայ գտնուիլ Արդահանցեայի մը—հաց չունեցող.— բայց չը կայ այնպիսին իրենց մէջ որ գինի և մանաւանդ օղի չունենայ իր տունը։

Արդահանու գլխաւոր արտահանութիւնքն են ուրեմն ամեն կերպ հացաբոյս և անոնց ալիւրը, բանջարանոցի բոյս, ծխախոտ, բուրդ, գինի, և օղի, և այլն։ Այս բերքերը կը խրկուին Արթվին, Բաթում, Թրապիզոն, Կ. Պօլիս, Կարս, Կեօլա և Փենէք քաղաքներն։ Բայց ամենէն հարուստ և կարևոր արտահանութիւնն է ընտիր ընկուզի կոճղ, կաշւաստ և եղի, կովի, այծի, ուլի, գայլի, աղուէսի, խոզի և գոմէշի մորթ, որոնք Թրապիզոնի միջոցաւ մինչև Կ. Պօլիս, Մարսէլիա, Փարիզ կուղարկվին։ Արդահանուէն կելլէ նաև ջրաղացի երկանաքար և կը խրկուի Արդահան, Փենէք, Կեօլա, Կարս և այլն։ Իսկ վաճառաբերութիւնքն են՝ կտաւեղէն, մետաքսեղէն, չուխա, ապակեղէն, չիթ, գործիներ, խահվէ, շաքար, ոգևոր ըմպելիք, բրինձ, բամբակ և այլն։

Արդահանու՝ տեղական ձեռագործներու մասին ալ բոլորովին ոգէտ չէ։ Հոս կը գործեն աղնիւ, փափուկ զենջակներ, մետաքսէ և բամբակէ, զորոնք, ըստ արևելեան սովորութեան՝ կանայք կը կապուեն։ Այս զենջակներէն առատապէս կը տարուին Շավշէթի, Կեօլայի և Փէնէքի աւանաց կողմերը։ Կը գործեն նաև ընտիր բամբակեղէն կերպաս մը, տեղացւոցմէ մանուսա կոչուած, որ երևելի է իր դիմացկունութեամբը, և մեծ քանակութեամբ կը սպառուի այս կողմերը, Նուրբ անձեռոցներ, մետաքսեղէն այլ և այլ գործուածներ, ամուր, սպիտակ, կապոյտ, կարմիր կտաւներ, մազեղէն կապերտներ, և տեսակ մը մազեղէն կերպաս—որ բոլոր Արդահանու և շրջակայից արանց զգեստի տեղ կը ծառայէ,—կանացի լաչակ ու փափուկ՝ բրդեայ կամ եւրոպական մանածէ գլխակ մը, զոր էհրամ կանուանեն, և կանայք անով գլխէ մինչև ոտք կը ծածկուին։ Այս յիշածներս բոլորն ալ հայկական իգական սեռի ձեռագործներ են, որուն վրայ կը նշմարի միշտ, աւելի քան զարս, ձգտում մը դէպի նորն և լաւն։ Բայց ափսոս որ այս ձեռագործք այնչափ չեն փնտռուիր, որ տեղացիք ևս ամենայն հոգով անոր վրայ աշխատին և զայն կատարելագործելու ջանան։

Ինչպէս վերն յիշեցի, Արդահանու՝ 900-ի մօտ հայ բնակիչ կայ, որոնց մեծ մասը վաճառականութեամբ կապրին։ Ունեորներն բուն քաղաքին մէջ ունին իրենց յատուկ խանութներն, իսկ տկարներն՝ նոյն հարուստներէն ապրանք գնելով, կառնուն կը տանեն մօտակայ գիւղերն, ուր փողով, ուտեստով, կամ կենդանեօք ծախելով զայնս, իրենց ապրուստը կը հոգան։ Թիւրքիոյ իշխանութեան ժամանակ, վաճառականք Կ. Պօլիս կերթային վաճառք բերելու, բայց հիմայ Թիֆլիս կերթան. այնպէս որ Թիֆլիսի մէջ արդահանուցեցի կամ արթվինցի վաճառական երբեք պակաս չեն։ Քաղաքացւոց միւս մասն կը պարապի արուեստներով, դերձակութեամբ, կօշկակարութեամբ, նպարավաճառութեամբ, ներկարարութեամբ, երկաթագործութեամբ։ Այս վերջինս մեծապէս յառաջացուցած է Արդահանուի մէջ պ. Աբրահամ Աբրահամեան, որուն վրայ ուրիշ անգամ առիթ կունենամ խօսելու, այժմէն այսչափ միայն ըսելով որ զա՝ թէև անուս՝ այսուամենայնիւ որչափ որ ընտիր դարբին ու երկաթագործ է, նոյնչափ ալ հանճարեղ միտք և միակ ազգասիրութեան ոգի ունի այն ամբողջ հասարակութեան մէջ, որոյ առաջնորդք են արթվինցի տէր Յովհ. Ակինեանի պէս 5—6 տարի փարիզի ուսումնարանը կեցող և ուսման ու ազգի վրայ գաղափար չունեցող և հայերէն նոյն իսկ պարզ կարդալ մը չը գիտցող վարդապետք։

Թիւրքիոյ իշխանութեան ժամանակ երբ բոլոր Փոքր-Ասիա Թիւրքաց հարստահարութեանց տակ կընկճէր, կրնամ ըսել, որ Արդահանուի հայք ամենէն քիչ բռնութեան ենթակայ են եղած։ Ու ասոր պատճառն է հայոց և Թրքաց մէջի անձուկ, անքակտելի յարաբերութիւններն, որոնք այս երկու այլակրօն, այլացեղ ազգերը կարծես ի մի ձուլած էին։ Մին միւսին անհրաժեշտ հարկաւորութիւն ունէր. վասն զի ինչ որ մէկն ունէր, մէկալին քով այն կը պակսէր և ընդհակառակը։ Օրինակ բոլոր նահանգի մէջ՝ վաճառականք, դերձակք, կօշկակարք, զարբինք, ներկարարք, նպարավաճառք՝ միայն հայերն էին։ Իսկ երկրագործք, պարտիզպանք, անասնաբոյծք, այսինքն հացաբոյս, բանջարանոցի բոյս, ընտանի կենդանիք, եղ, թան, պանիր, պտուղ և այլն այսպիսի կարևոր պիտոյք ունեցող (թէև հայոցմէ ալ կան, բայց) մեծագոյն մասամբ Թրքերն էին։ Ուստի հայն որ ուզէր իր կալուածներն հոգալ, հացաբոյս, բանջարեղէն, կաթնեղէն և այլն ունենալ, անպատճառ Թըրքին պիտոր դիմէր։ Իսկ Թիւրքն ալ, փոխադարձաբար թէ որ ուզէր զգեստեղէն առնուլ, կարել տալ, ամանան գնել, երկրի զանազան՝ իրեն աւելորդ բերքերն ծախել, լաթ ներկել տալ, և ամենակարևոր աշխատութեան գործիներն ունենալ, կամ զանոնք նորոգել տալ, նաև փողի հարկաւորութեան միջոցին՝ անհրաժեշտ հայուն պէտք է դիմէր։ Մին առանց միւսին չէր և չի կրնար ըլլալ։ Այս պատճառաւ երկու կողմն ալ նաև շահախնդրութենէ շարժեալ, իրար վրայ մեծ յարգանք, համակրութիւն և բարեկամական սէր ունէին։ Ուստի թէ որ հայերն Թրքաց ժամանակ հարստահարութիւն կը կրէին, այդ աւելի օտարաքաղաքացի ծառայողներէն էր, քան թէ բուն իսկ տեղացիներէն, որոնց մէջ շատ քիչ կար այնպիսի Թիւրք մը, որ հային կարօտութիւն և տալիք չունենար։ Թրքական ժամանակի այդ նկարագրեալ վիճակն կը շարունակէ հիմայ ևս։ Սակայն այս վերջի պատերազմէն յետոյ մի քանի կրօնամոլ Թրքաց գրգռելովն գիւղաց մէջ գաղթականութեան խորհուրդն էր մտած։ Բայց իրենց այդ ընկերակից բարւոքեալ կացութիւնը մտածելով, և շնորհիւ աչալուրջ կառավարութեան Արդահանուի այժմեան քաղաքապետ պ. Յարութիւնեանցի, որ ազնիւ, անաչառ և խոհեմ կառավարիչ մըն է, հիմայ այդ խորհուրդներն եթէ բոլորովին չէ, գոնէ ամենամեծ մասամբ անհետացած են, մանաւանդ թէ գնացան գաղթողներն ևս ետ դարձան և հետզհետէ դառնալու վրայ են։

Ահա առ այժմ Արդահանուի հայազգեաց տեղեկական դրութեան վրայի այս համառօտ տեղեկութեանց, ձեր պատուական լրագրոյն մօտակայ թերթից մէկու մէջ զետեղումը խնդրելով, կը խոստանամ միւս նամակումս ուրիշ ոչ նուազ կարևոր ծանօթութիւնք հաղորդել։

Ա. Ս.